

TRADIČNÁ AGRÁRNA KRAJINA AKO KULTÚRNO-HISTORICKÝ ZDROJ, MOŽNOSTI JEJ OCHRANY A ZACHOVANIA

Dagmar ŠTEFUNKOVÁ, Marta DOBROVODSKÁ, Jana ŠPULEROVÁ

Ústav krajiny ekológie SAV, Štefánikova 3, P.O.Box 254, 814 99
Bratislava

e-mail: dagmar.stefunkova@savba.sk,
marta.dobrovodska@savba.sk, jana.spulerova@savba.sk

Abstract:

Traditional agrarian landscape as cultural-historical source, determinants of origin and development, present manifestation and forms, possibilities of preservation.

In our contribution we analyse cultural-historical basis of origin and development of agriculture in Slovakia. Remnants of authentic plot division are still visible in land use and relief, somewhere they are hardly perceived, elsewhere we can see them as expressive landscape element. Historical structures of agrarian landscape are well preserved until now primarily in Carpathian mountains. Recent existence of traditional agrarian landscape is caused by marginal position and low natural potential for intensive farming. Beside monuments and historic sites, also traditional agrarian landscape represents invaluable cultural-historical source (CHR). It contains the memory of various human generations, utilised and created the landscape according to possibilities of actual historical period. We deal also with typology of agricultural CHR in context of all CHR, e.g. mining, horticulture, traffic CHR. Its origin and being are necessarily link to specific human agricultural activity. The seminatural, traditionally utilised agrarian ecosystems we also consider the significant source on biodiversity and stability of landscape ecosystems. At present day the preservation and maintenance of historical agrarian structures is very complicated and it requires multi-functional approach towards landscape utilization. Therefore main legislative, economic and institutional tools, which support the present existence of agricultural CHR are mentioned.

Úvod

Pestrosť, jedinečnosť a stupeň zachovania agrárnych kultúrnych hodnôt ako aj súčasný charakter poľnohospodárskej krajiny na Slovensku je predovšetkým výsledkom jej polohy v centrálnom európskom priestore, ktorý bol charakteristický miešaním východných a západných európskych etník, nížinných a horských kultúrnych prvkov a ich intenzívnym ovplyvňovaním od neolitickej revolúcie až po súčasnosť. Vzhľadom na túto skutočnosť možno hovoriť o tradičnej poľnohospodárskej krajine ako o kultúrno-historickom

zdroji. Je tu obsiahnutá pamäť viacerých ľudských pokolení, ktoré v súlade s možnosťami tej, ktorej doby krajinu využívali a pretvárali.

Vývoj poľnohospodárskej krajiny na Slovensku

Historický vývoj poľnohospodárskej krajiny sme spracovali z viacerých publikovaných prác, zaoberajúcich sa dejinami poľnohospodárstva, vidieckej kultúry Slovenska, resp. pamiatkovými hodnotami krajiny, (DEMO A KOL, 2009; STOLIČNÁ A KOL., 2000 ; SLAVKOVSKÝ, 2002; TIBENSKÝ ET AL. 1971, LUKNIŠ ET AL. 1975). začiatok ovplyvňovania štruktúry krajiny pre poľnohospodársku činnosť možno datovať už z obdobia predslovanského osídlenia územia Slovenska. Neolitická roľnícka civilizácia prenikla na Slovensko pravdepodobne z juhovýchodnej Európy a osídlila najúrodnejšie oblasti na juhozápadnom a juhovýchodnom Slovensku. Roľníci novú pôdu získavali žiarením, po vyčerpaní pôdy bola táto ponechaná prirodzenej sukcesii. Cyklus regenerácie pôdy trval 15-20 rokov a po tomto období sa porast mohol znova vypáliť a využívať ako orná pôda. Najvyspelejšími poľnohospodárskymi kultúrami boli Kelti a Ilýri, Germáni a rímsko-provinciálna kultúra, ktorými boli ovplyvnené vtedy primitívnejšie agrárne techniky prvých slovanských obyvateľov.

V priebehu 5.-6. storočia bolo osídľovanie úrodnejších polôh Slovenska ukončené, hustota osídlenia sa zvyšovala. 6-8. storočie je charakteristické rýchlym vývojom, začiatkom špecializácie výroby a vznikom súkromno-vlastníckych vzťahov. Vznik Veľkej Moravy ako prvého nadkmeňového útvaru značí začiatok včasofeudálneho poriadku. Ekonomický rozvoj mohlo zabezpečiť len kontinuálne osídlenie a využívanie celého územia prevažne pre pestovanie kultúrnych plodín a chov dobytka. Vyššie položené oblasti nad 400-500 m.n.m. boli osídlené redšie (DEMO A KOL, 2009). Existovali už stále sídla, pravdepodobne administratívne a sakrálné centrá a remeselné osady, kde bolo nutné intenzívnejšie obhospodarovanie a skvalitňovanie pôdy hnojením (dvojpoľný a pravdepodobne aj trojpoľný systém).

Príchod starých Maďarov na najúrodnejšie a hospodársky najvyspelejšie územie osídlené Slovanmi začiatkom 10. storočia znamenal dočasný útlm feudalizácie, zmeny v osídlení a využívaní územia. Starí Maďari boli hospodársky a kultúrne menej vyspelí ako Slovania, stali sa však vlastníkami pôdy. Postupne si však osvojili vyspelú poľnohospodársku kultúru Slovanov a ekonomicky z nej profitovali. Pozastavená feudalizácia naštartovala na prelome 10. až 11. storočia. Zo slobodných a poloslobodných roľníkov, ktorí tvorili produktívnu vrstvu spoločnosti sa postupne stávali nevoľníci. Pozemkové vlastníctvo sa diferencovalo, okrem kráľa vlastnili majetky zemepáni a cirkev.

Začiatkom 13. storočia bolo najhustejšie osídlené západné Slovensko, boli však osídlené aj horské a podhorské oblasti a využívané na pasenie a dobývanie rudy. Slovensko bolo vtedy súčasťou Stredovekého Uhorska - zavedením trojpoľného systému a využívaním pluhu sa zvýšila poľnohospodárska produkcia. Zaznamenal sa vzostup remeselnej výroby, stabilizovala sa sieť sídiel. Rozvoj poľnohospodárstva a rozširovanie

poľnohospodárskych areálov bolo významne podporené niekoľkými vlnami kolonizácií nových, resp. opustených území osadníkmi domáceho pôvodu, alebo cudzincami. Nemci v 10.-14. storočí dosídľovali a osídľovali oblasti s bohatým výskytom rúd a po tatárskom vpáde vyľudnené oblasti na východe Slovenska (Spiš, Gemer). Kolonizácia na valašskom práve v 15.-17. storočí sa zamerala na osídlenie vyššie položených horských oblastí, zakladanie sídiel špecializovaných na pasienkarstvo a salašníctvo. V 16. až 19. storočí sa doosídľovali horské a podhorské oblasti aj domácim obyvateľstvom tzv. filiálnym, resp. kopaničiarskym osídlením (STOLIČNÁ A KOL., 2000). Osídľovanie nových území vo vyššie položených polohách, kľčovanie za účelom zakladania osád a pasienkov, resp. ťažba dreva pre potreby spracovania rudy mali za následok vzrast výmery poľnohospodárskej pôdy v tomto období.

Po niekoľkých vlnách hospodárskeho úpadku a rozvoja bol zaznamenaný ďalší pokles výmery lesov na úkor rozšírenia poľnohospodárskej pôdy v druhej polovici 19. storočia. K rozšíreniu výmery obrábanej pôdy prispeli nové technológie a inovácie najmä vo vyspelejšej zóne juhozápadného a juhovýchodného Slovenska. Zároveň prebiehal proces fragmentácie pozemkovej štruktúry, znižovanie výmery jednotlivých pozemkov, zapríčinený rastom populácie a uplatňovaním uhorského dedičského práva. Na rozdiel od dedičského práva v rakúskej časti Rakúsko-Uhorskej monarchie, prebiehalo v Uhorsku po úmrtí rodičov delenie vlastníckych práv k pozemkom v rovnakom podiele medzi všetkých potomkov. Toto viedlo k výraznej fragmentácii pozemkovej štruktúry a vytvoreniu typickej fyziognómie krajiny, ktorá sa kontinuálne vyvíjala až do prvej polovice 20. storočia. Prvá pozemková reforma za čias predvojnového Československa tieto tendencie ešte podporila. V dôsledku nadmernej fragmentácie pozemkov, ale aj v dôsledku pretrvávania archaických foriem agrárnej kultúry v horských a podhorských oblastiach Slovenska bola efektívnosť poľnohospodárstva výrazne nižšia než v západnej Európe.

Na Slovensku sa po druhej svetovej vojne na 90% výmery poľnohospodárskej pôdy hospodáril malovýrobným spôsobom. Socializmus znamenal pre slovenské poľnohospodárstvo obdobie najväčších a najrazantnejších zmien v celej jeho histórii. Výrazné obmedzenie vlastníckych práv k pôde, ktoré predčilo dovtedy realizované reformy a revolučné zmeny v politike a v poľnohospodárstve, naštartovalo zásadnú zmenu vo vzťahu roľníctva ku pôde ako existenčnej zábezpeke, bolo príčinou straty vzťahu vidieckeho obyvateľstva ku krajine. Veľkosti pozemkov a ich orientácia boli prispôbené novým technológiám a ťažkej poľnohospodárskej technike. Bez ohľadu na ostatné úžitkové funkcie krajiny (napr. rekreačná, obytná, ekostabilizačná) boli odstránené medze, nelesná drevinová vegetácia, drobná architektúra, poľnohospodárske stavby a ďalšie prvky, ktoré dotvárali dovtedajší charakteristický vzhľad a ekonomicko-spoločenskú štruktúru agrárnej krajiny. Najväčším negatívom intenzifikácie, ktorá bola vzhľadom na zaostalosť slovenského povojnového poľnohospodárstva nevyhnutná, bolo, že sa

uskutočnila na politickom základe a pri nerešpektovaní sociálnych, kultúrnych a psychologických potrieb vidieckeho obyvateľstva (SLAVKOVSKÝ, 2002), ale aj bezhlavým kopírovaním sovietskych vzorov, bez ohľadu na lokálne a regionálne krajinné-ekologické podmienky a špecifiká.

Začiatok demokracie a prechod od plánovaného k trhovému hospodárstvu v roku 1990 priniesol obnovenie vlastníckych práv k pôde, reštitúcie, privatizácie štátnych majetkov a transformácie družstiev. Transformácia poľnohospodárstva nie je doteraz ukončená. Cenová liberalizácia a znevýhodnenie slovenskej poľnohospodárskej produkcie v Európskej únii, reštrukturalizácia spracovateľských a obchodných subjektov, neukončený proces reštitúcií, deformovaný trh s pôdou, ale aj klimatické zmeny zapríčinili úpadok poľnohospodárstva. Pustnutie vidieckej krajiny, a naopak jej živelná urbanizácia v ekonomicky prosperujúcich regiónoch je charakteristické pre obdobie transformácie. Likvidácia ovocinárstva, chovu oviec a dobytky, úpadok vinohradníctva a obilnárstva ako významných výrobných sektorov socialistického poľnohospodárstva viedli k nezamestnanosti v poľnohospodárstve a poklesu výmery poľnohospodárskej pôdy.

Po vstupe Slovenska do EÚ a zahájení dotačných agroenvironmentálnych programov pozorujeme mierny nárast poľnohospodárskej produkcie a oživenie využívania krajiny. V dôsledku aktívnejšieho prístupu vidieckych komunít, ale aj podnikateľských subjektov k čerpaniu dotačných schém v poľnohospodárstve, dochádza ku čiastočnej revitalizácii fariem, družstiev ale aj ku pôvodnej predkolektivizačnej štruktúry pozemkov, ku oživeniu poľnohospodárskych tradícií a k obnove drobnej architektúry. V regiónoch s vysokou nezamestnanosťou prichádza k zvýšeniu samozásobiteľských aktivít obyvateľstva, čo taktiež podporuje opätovné rozšírenie mozaikovitosti a pestrosti obrábaných plôch. Vzhľad poľnohospodárskej krajiny však väčšinou odráža ekonomicko-utilitárny postoj jej obyvateľov a vlastníkov, preferované postoje väčšinovej spoločnosti, ktorá poľnohospodárstvo kladie na posledné priečky ekonomickej efektívnosti využívania krajiny. Do krajiny sú vnášané prvky rozptýlenej zástavby luxusných obytných a rekreačných objektov, rezidenčných štvrtí, areálov priemyselných a veterných parkov, logistických centier, bigboardov a megaboardov, golfových ihrísk.

Poľnohospodárska krajina ako kultúrno-historický zdroj

Súhrn všetkých javov hmotného aj nehmotného charakteru, ktoré predstavujú kultúrno-historické vlastnosti krajiny, nazývame kultúrno-historické zdroje (KHZ). Možno ich charakterizovať ako súbor tých prvkov a javov v krajine, resp. sídelnom prostredí, ktoré vznikli zámernou činnosťou človeka v priebehu jeho histórie až do nedávnej minulosti a ktorou človek pretváral prírodu, alebo vytváral nové, doposiaľ zachované štruktúry (ŠTEFUNKOVÁ, DOBROVODSKÁ, 1998).

Pre potreby štúdia obsahu, významu a ďalšieho zachovania KHZ v súčasnej kultúrnej krajine ich typizujeme, definujeme obsah jednotlivých typov.

V zmysle ŠTEFUNKOVEJ, DOBROVODSKEJ, (1998) členíme KHZ podľa prejavu v krajine a ich funkcie na:

Nehmotné kultúrno-historické zdroje

Do tejto skupiny patrí predovšetkým slovenský jazyk vrátane miestnych a sociálnych nárečí. Sem treba zaradiť aj historické miestne, katastrálne a zemepisné názvy, obyčaje, ľudovú tradíciu, folklór (tanec, hudbu, pieseň, slovesnosť a i.) a ďalšie formy ľudového umenia, ako aj zručnostiobyvateľstva (poľnohospodárske a lesohospodárske postupy, tradičné remeslá, pôvodné technológie ťažby nerastných surovín, priemyselnej činnosti a pod.).

Hmotné kultúrno-historické zdroje

Tieto sa v krajine môžu vyskytovať nad, alebo pod terénom. Ak sa vyskytujú nad terénom, sú súčasťou pamiatkovo chráneného, resp. nechráneného historického stavebného fondu vrátane terénnych úprav. Ak sa vyskytujú pod terénom jedná sa o archeologické lokality, náleziská a nálezy doteraz známe a identifikované, alebo doteraz neodkryté náleziská (DVOŘÁKOVÁ, 2000). Hmotné kultúrno-historické zdroje možno z hľadiska pôvodu a funkcie rozdeliť na dve hlavné kategórie – stavebno-technické a poloprírodné KHZ:

a) stavebno-technické kultúrno-historické zdroje predstavujú objekty, alebo štruktúry vytvorené človekom v rôznych historických obdobiach. Sú zastúpené *urbánnymi* mestskými a vidieckymi KHZ, KHZ remeselnej a priemyselnej výroby, KHZ ťažby a spracovania rúd, dopravnými KHZ, KHZ vodného hospodárstva. Základ stavebných kultúrno-historických zdrojov sídelného prostredia tvoria mestské urbanistické štruktúry. Predstavujú najpestrejší komplex KHZ. Prítomnosť objektov rôznych funkcií odráža polyfunkčnosť mestského organizmu. Stavebné kultúrno-historické zdroje možno nájsť aj v rámci vidieckych urbanistických štruktúr sústredeného alebo rozptýleného osídlenia väčšinou súvisiacich s obytnou funkciou a poľnohospodárskou činnosťou. Vo voľnej krajine sa nachádzajú v podobe solitérnych historických objektov (napr. prícestné plastiky a kríže, kaplnky, kalvárie, ľudové domy, pivnice a pod.).

b) poloprírodné kultúrno-historické zdroje predstavujú prírodné prvky krajiny v rôznej miere pretvorené resp. ovplyvnené človekom. Sú viazané predovšetkým s priamym využívaním pôdy ako prírodného zdroja. Aj keď v sídelnom prostredí vznikli väčšinou na okrajoch katastrov a majú tu hlavne produkčnú funkciu, vyskytujú sa aj v rámci centier s doplnkovou, najmä rekreačno-oddychovou funkciou. Delia sa na *lesohospodárske, okrasno-záhradnícke a poľnohospodárske* KHZ. Pre potreby štúdia krajinnno-ekologických

aspektov *nazývame poľnohospodárske KHZ* historickými štruktúrami poľnohospodárskej krajiny.

Historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny a možnosti ich zachovania

Poľnohospodárska krajina odráža vzťah ľudí ku krajine, vývoj využívania krajiny a mnohé hmotné a nehmotné kultúrne prejavy obyvateľstva. Špecifickým prvkom, ktorý významne prispieva nielen k poznaniu kultúry a histórie, ale je dôležitým zdrojom biodiverzity a celkovej geodiverzity krajiny, sú zachované *historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny* (HŠPK), ktoré neboli zasiahnuté procesom kolektívizácie a intenzifikácie poľnohospodárstva a v súčasnosti stoja na okraji záujmu spoločnosti (ŠTEFUNKOVÁ, DOBROVODSKÁ, 1998, DOBROVODSKÁ, 2000). Ich regionálne či lokálne odlišnosti sú výsledkom interakcie prírodných podmienok, geografickej polohy, kultúrno-historického a hospodárskeho vývoja. Tieto krajinné štruktúry pridávajú krajine neopakovateľný ráz (SLAMOVÁ A KOL., 2007), stávajú sa objektom vedeckého výskumu (HUBA, 1988, MIKLÓS ET AL., 1996, JANČURA, 2004) a predstavujú potenciál pre rozvoj turizmu (KRNÁČOVÁ ET AL., 2005, KUELANDA, SLAMOVÁ, 2008). Viazu sa často na oblasti laznického a štálového osídlenia (PETROVIČ, 2005, 2006, 2007, OLAH, 2003, OLAH A KOL., 2006), ako aj iné marginálne oblasti, ktoré neboli z rôznych dôvodov (členitý reliéf, neúrodná kamenitá pôda, ťažšie dostupné marginálne územia) dotknuté intenzifikáciou poľnohospodárstva.

Pre potreby ďalšej podrobnej analýzy a evidencie ich definujeme ako prevažne tradičné obhospodarované polia, lúky, pasienky, ovocné sady a vinohrady, resp. opustené, v súčasnosti nevyužívané plochy s nízkym stupňom sukcesie, ktoré neboli zasiahnuté intenzifikáciou poľnohospodárstva. Sú viditeľné typické znaky, z ktorých najmenej jeden je jednoznačne identifikovateľný:

- je zachovaná pôvodná maloplošná štruktúra (pattern) pozemkov
- spôsob využívania nebol zmenený počas kolektívizácie poľnohospodárstva v období socializmu
- sú zachované tradičné formy pôvodného antropogenného reliéfu
- nebola prerušená kontinuita používania tradičných technológií obhospodarovania.

Ochrana kultúrno-historických a biologicko-estetických hodnôt poľnohospodárskej krajiny a jej historických štruktúr vyplýva z mnohých národných a medzinárodných dohovorov (Dohovor o biologickej diverzite, Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, Dohovor o krajine, Smernica o vodách a pod.).

Kľúčové zákony, ktoré môžu prakticky ovplyvniť ďalší rozvoj krajiny v oblastiach s výskytom HŠPK sú zákony pojednávajúce o ochrane kultúrno-historických, prírodných a krajinnno-estetických hodnôt, ktorými sa HŠPK vyznačujú. Predovšetkým zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny a zákon NR SR č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu, ktoré zavádzajú a definujú pojmy, dôvody ochrany. Orgán štátnej správy v oblasti

ochrany krajiny a prírody a v oblasti ochrany pamiatok vyhlasuje územie za chránené, stanovuje stupeň ochrany a vymedzenie hraníc chráneného územia. Vypracováva odborné podklady a vydáva odborné stanoviská pre obec, ktorá zabezpečuje konkrétne plánovanie a územný rozvoj v rámci katastra.

Možnosti ochrany historických poľnohospodárskych štruktúr v zmysle súčasného znenia zákona o ochrane prírody a krajiny by sa dali nájsť napríklad začlenením územia s výskytom HŠPK do chránenej krajinnej oblasti (par. 18. Ods. 1.) z dôvodu zachovania krajinného vzhľadu, zachovaného historického osídlenia (par. 21. Ods. 1 a 2). Z maloplošných chránených území môže byť u prírodnej pamiatky (§ 23, ods. 1 Zákona), dôvodom pre vyhlásenie ochrany výskyt maloplošných ekosystémov s „...kultúrnym, ekologickým, estetickým, krajinotvorným významom.“ Ďalšie možnosti sú napríklad vyhlásením časti krajiny s výskytom HŠPK za chránený areál (par. 21, ods. 2), kde je potrebné „...zachovanie časti prírody dotvorenej ľudskou činnosťou, kde priaznivý stav biotopov závisí od ľudskej činnosti“. Areály HŠPK môžu byť aj súčasťou ochranného pásma chráneného územia, pre ktoré platí 2. až 4. stupeň ochrany. V rámci ochranného pásma môžu byť určené regulatívy a spôsoby manažmentu, ktoré zabezpečujú ochranu a udržiavanie HŠPK, najmä ak tieto zároveň plnia funkciu pufrovacieho pásma, tlmiaceho nežiaduce antropogénne vplyvy na biotopy a ekosystémy chránených území.

V reálnej praxi však nepoznáme územia so zachovanými formami HŠPK, ktorých dôvod ochrany by bol v zachovaní pôvodných foriem využitia poľnohospodárskej krajiny, ako napr. ako zdroja krajinnej diverzity a biodiverzity, charakteristického krajinného vzhľadu, estetických a kultúrnych hodnôt. Napríklad väčšinu prírodných pamiatok a chránených areálov, ktoré by podľa definovaných dôvodov ochrany mohli zastrešovať aj ochranu HŠPK, tvoria v súčasnosti parky, arboréta, významné geologické a geomorfologické útvary, jaskyne, rašeliniská, lúčno-kroviskové spoločenstvá, meandre a časti alúvií (Štátny zoznam osobitne chránených častí prírody SR - <http://uzemia.enviroportal.sk/>). Pozornosť ochrany prírody sa sústreďuje predovšetkým na ochranu prírodných hodnôt krajiny a ochranu biotopov a habitatov, pričom estetické, kultúrno-historické vlastnosti a vzhľad krajiny podmienený historickými štruktúrami využitia zeme sú sprievodným, doplnujúcim dôvodom pre vyhlásenie ochrany.

Ďalšími legislatívnymi nástrojmi reálne určujúcimi rozvoj území s výskytom HŠPK sú **zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku** a zákon č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách. Stavebné úrady pri vydávaní rozhodnutia o umiestnení stavieb a zásahoch do reliéfu krajiny sú povinné sa riadiť odborným stanoviskom buď krajského úradu životného prostredia, alebo Krajského pamiatkového úradu, ak lokalita obsahuje výrazné pamiatkové alebo prírodné hodnoty, pre ktoré je vyhlásená ochrana, alebo existujú dôvody na vyhlásenie jej ochrany. Pri realizácii projektu pozemkových úprav na úrovni

obci je možné vyčleniť pozemky extenzívne využívaných oráčninových, trávobylinných a krovinových biotopov s výskytom HŠPK, za prvok ÚSES. Z obvodu pozemkových úprav môžu byť taktiež vyňaté územia spadajúce v poľnohospodárskej krajine pod ochranu z hľadiska ochrany prírody a krajiny, resp. z hľadiska ochrany pamiatok. Taktiež môžu byť v rámci tohto procesu určené pozemky v ochranných pásmach chránených území, kde môžu byť obmedzené a upravené práva vlastníkov a užívateľov z dôvodu ochrany pamiatkových, krajinnno-estetických, prírodných hodnôt.

V nadväznosti na plnenie medzinárodných dohovorov prijala SR mnoho strategických, koncepcných a programových dokumentov, do ktorých je zahrnutá ochrana, manažment alebo plánovanie krajiny. Medzi ne patrí napr. Stratégia, zásady a priority štátnej environmentálnej politiky, Národný environmentálny akčný program (NEAP 1996, 2004), Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja SR (NS TUR, 2001), Koncepcia územného rozvoja Slovenska (2001), Koncepcia rozvoja vidieka (1998), Plán rozvoja vidieka (1999), Program rozvoja vidieka SR 2007-2013, Koncepcia ochrany prírody a krajiny (2006), Program obnovy dediny, Stratégia Slovenskej republiky pre Kohézny fond 2004-2006 časť životné prostredie, Operačný program Životné prostredie, Koncepcia rozvoja pôdohospodárstva na roky 2007-2013 a ďalšie.

Záver

Dôležitosť zachovania prvkov tradičnej agrárnej krajiny pre budúce generácie je v plánovacích, rozvojových a legislatívnych dokumentoch, deklaráciách, medzinárodných dohovoroch, ale aj na úrovni vedeckého výskumu definovaná často na všeobecnej úrovni a ako okrajová téma. Pre zlepšenie tohto stavu je potrebné komplexné zmapovanie súčasného stavu zachovaných HŠPK, definovanie ich biologických, kultúrno-historických a krajinnno-estetických hodnôt. Taktiež je nevyhnutné zadefinovať podmienky ochrany HŠPK najlepšie v rámci interdisciplinárneho zákonného predpisu, postihujúceho tie časti krajiny, ktoré nie sú výnimočné osobitne prírodnými, kultúrno-historickými hodnotami, resp. krajinnno-estetickými, ale cez spoločné pôsobenie týchto hodnôt. Nevyhnutný je komplexný a koordinovaný postup štátnej správy v dotknutých rezortoch ochrany prírody a ochrany pamiatok, koordinovaná a odborná spolupráca medzi samosprávami a štátnou správou v problematike ochrany a manažmentu HŠPK, vytvorenie detailnejších metodických nástrojov, dostatočne odborný a integrovaný prístup k riešeniu uvedeného problému v rámci procesu územného plánovania a pozemkových úprav. Rovnako dôležité je zvyšovanie povedomia obyvateľov, štátnej správy a samospráv o význame a problematike historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny.

PodĎakovanie

Tento príspevok je výsledkom projektu SAV-FM-EHP-2008-03-09 Scenáre vývoja reprezentatívnych ekosystémov krajiny Slovenska v kontexte globálnych zmien, financovaného z Blokoveho grantu SAV – Finančného mechanizmu EHP.

Literatúra

- DEMO, M., BIELEK, P., ČANIGOVÁ, M., ĎUĐÁK, J., FEHÉR, A., HRAŠKA, Š., HRIČOVSKÝ, I., HUBINSKÝ, J., IŽÁKOVÁ, V., LÁTEČKA, M., MARTULIAK, P., MOLNÁROVÁ, J., MUCHOVÁ, Z., PAŠKA, I., RATAJ, V., ŠTEFANOVIČ, M., VALŠÍKOVÁ, M., VEREŠ, A. VONTORČÍK, E., VONTORČÍK, J., LEDNÁR, Š., 2001: Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku. SPU v Nitre v spolupráci s VÚPOP v Bratislave. Vysokoškolská učebnica., s. 662.
- DOBROVODSKÁ, M. 2000. Historická krajinná štruktúra - Liptovská Teplička. Život. Prostr., Vol. 34, No. 5, s. 267-269.
- DVOŘÁKOVÁ, V., HUSOVSKÁ, L., 2000: Krajina ako pamiatková hodnota. Životné prostredie, Bratislava, Vol., 34, No. 5, s. 246-250.
- HUBA, M. 1988. Historické krajinné štruktúry. Ochrana prírody, odborná príloha spravodajca MV SZOPK Bratislava, 62 s.
- JANČURA, P. (EDS.) 2004. Historické krajinné štruktúry vo vzťahu k vývoju poľnohospodárskeho využívania zeme. Partner, Banská Bystrica, 115 s.
- KRNÁČOVÁ, Z. ET AL., 2005. Integrovaný rozvoj turizmu v mikroregióne Svätý Jur. ÚKE SAV, Bratislava, 171 s.
- KULANDA, M., SLÁMOVÁ, M. 2008. Typy usporiadania historických foriem agroštruktúr v Pieninskom Národnom parku. In: BENČATĚ, T., JANČURA, P., DANÍŠ, D. Vybrané problémy krajiny podhorských a horských oblastí. Partner, Poniky. s.61-68.
- LUKNIŠ, M., 1974: Slovakia – The People. Obzor, Bratislava.
- MIKLÓŠ, L. ET AL. (RAČKO, J., DOBROVODSKÁ, M., ŠTEFUNKOVÁ, D., TREMBOŠ, P., LÁLKOVÁ, J., SCHWARZOVÁ, A., URBANOVÁ, N., IZAKOVIČOVÁ, Z., RUŽIČKOVÁ, H., MÚDRY, P., CEBECAUEROVÁ, M., KRNÁČOVÁ, Z., VARŠAVOVÁ, M., KALIVODOVÁ, E., BEDRNA, Z., KUBÍČEK, F., ŠŪRIOVÁ, N., BARANČOK, P.) 1996. Prírodné podmienky a kultúra využitia krajiny. Kultúrno-historické a krajinnoeologické podmienky rozvoja Banskej Štiavnice, Svätého Jura a Liptovskej Tepličky. Nadácia UNESCO-Chair for ecological awareness, Banská Štiavnica, 102 s.
- OLAH, B. 2003. Potential for the sustainable land use of the cultural landscape based on its historical use (a model study of the transition zone of the Poľana Biosphere Reserve). Ekológia (Bratislava) Vol. 22 Supplement 2/2003, s. 79–91.
- OLAH, B., BOLTŽIAR, M., PETROVIČ, F., GALLAY, I., 2006. Vývoj využitia krajiny slovenských biosférických rezervácií UNESCO, Vedecké štúdie 2/2006/B. TU a SNK MaB, Zvolen, 140 s.
- OŤAHEL, J., FERANEC, J., CEBECAUER, T. 2004. Landscape changes identified by application of the CORINE land cover databases: case study - part of the Zahorie lowland. Ekológia - Supplement, 23, s. 252-263.

- PETROVIČ, F., 2005. Vývoj krajiny v oblasti štálového osídlenia Pohronského Inovca a Tribeča. ÚKE SAV, Bratislava, 209 s. + príloha
- PETROVIČ, F. 2006. The changes of the landscape with dispersed settlement. *Ekológia (Bratislava)* Vol. 25, No. 1/2006, p. 65-89
- PETROVIČ, F. 2007. Originalita rozptýleného osídlenia na Slovensku. *Enviromagazín*, 3, s. 24-25.
- PODOLÁK, J., KLINDA, J., HRNČIAROVÁ, T., IZAKOVIČOVÁ, Z., LICHARD, P., MARÁKY, P., MEŠŠA, M., ZEROLA, J. 2002. Tradičný spôsob využívania a tradičná kultúra. In: *Atlas krajiny*, 1 vyd., Bratislava: MŽP SR, Banská Bystrica: SAŽP, s. 139.
- SLÁMOVÁ, M., KULANDA, M., SUROVCOVÁ, S. 2007. Návrh typológie agrárnych foriem historických krajinných štruktúr v kontexte s charakteristickým vzhľadom krajiny. IN: DANÍŠ, D., 2007: Vplyv foriem obhospodarovania poľnohospodárskej krajiny na základné zložky agroekosystémov vo vzťahu k optimalizácii využívania krajiny, *Zborník vedeckých prác. Partner*, s.11-18.
- SLAVKOVSKÝ, P., 2002: *Agrárna kultúra Slovenska – Premeny v čase*. Veda, vyd. SAV Bratislava, ISBN 80-224-0717-8, s. 237.
- STOLIČNÁ, R. (ED.) A KOL. (APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ, K., BENŽA, M., DANGLOVÁ, O., DÚŽEK, S., ELSCHEK, O., FALŤANOVÁ, Ľ., JAKUBÍKOVÁ, K., KAĽAVSKÝ, M., KILIÁNOVÁ, G., KOVAČEVIČOVÁ, S., KREKOVIČOVÁ, E., LUTHER, D. SLAVKOVSKÝ, P., STOLIČNÁ, R.), 2000: *Slovensko - Európske kontexty ľudovej kultúry*. VEDA, Bratislava, 381 s.
- ŠTEFUNKOVÁ, D., DOBROVODSKÁ, M. 1998. Kultúrno-historické zdroje Slovenska a ich význam pre trvalo udržateľný rozvoj. IN: IZAKOVIČOVÁ, Z., KOZOVÁ, M., PAUDITŠOVÁ, E.(EDS.): *Implementácia trvalo udržateľného rozvoja*. ÚKE SAV pre SNK SCOPE, Bratislava, s.104-111.
- TIBENSKÝ, J. ET AL., 1971. *Slovakia – History*. Obzor, Bratislava.